

Føroyska málnevndin

Tveir almennir fyrilestrar hildnir á Fróðskaparsetri Føroya 21. og 28.1.1988

Jóhan Hendrik W. Poulsen

I

Árið, sum vit nú hava sett á, er merkisár í føroyskari mál- og mentanarsøgu, tí annan júladað er liðin 100 ár síðan hin viðgita júlafundin, ið boðaði frá nýggjari og ljósari tíð fyri føroyskum máli í Føroyum. Nú skuldi tann ómegd, ið rætt hevði í ómunnligar tíðir, manast niður, og málið skuldi aftur njóta tey rættindi og tann heiðurssest, sum tað av røttum átti hesum landi. Djarvir dreymar vorðu droymdir, hatidrar heiti vorðu strongd, og tá ið vit nú lita aftur um bak, kunnu vit ikki uttan undrast á, at tað, ið hent hevur málinum, til bata hesa öldina, kundi bera til. Ja, orð av hesum undri er farið víða um land, og summi illa kroyst málsmáféløg hava hug at taka okkum til fyrimyndar í stríðinum fyri tilveruni. Men sigur er ikki vunnin og verður tað heldur á óngum sinni. Málrøkt verður aldri at hvíla, tað er soleiðis vordið við tí. Har er at liggja javnan á sum knívur á hörðum horni, skal nakað spyrjast burturúr.

Í fjør, tá ið setursskrivarin sóknaðist eftir uppskotum til almennar fyrilestrar, datt mær í hug, at tað kundi verið vert at kunnað áhugað við Føroysku málnevndina, søgu hennara, endamál og starvsemi. Tað kundi

verið hóskandi at byrjað hetta søguliga ár við at siga frá hesum nýggja málrøktarstovni, sum, uttan annars at meta seg við mætar sloðarar, roynir eftir førimuni at stíga í teirra fotaspør og virka í sama anda sum tey, ið Føringafélag stovnaðu við tess høgu og bjartskygdum endamálum: røkt og rættindum móðurmálsins. Tey endamál eru enn í fullum gildi og als ikki tíðarbært enn at sleppa teimum, og vonandi verður tað seinur dagur, áðrenn tað verður, tí sjáldan áður hevur meiri torvur verið á júst tí hugsanarhátti, sum evøkendi tey, ið sjøtul settu á. Hóttanirnar móti málinum, tess heilsu og vælferð, hava valla nakrantíð verið hættisligari enn nú, ið vit at siga sjálv hava boðið vandinum inn og eins og Tóra borgarhjörtur forðum spæla okkum við lítlan meinaleysan orm, sum, áðrenn varir, kann gerast stórir og grimur og taka valdið á okkum. Ikki man málnevndin hava ta orku og áræði – og heldur ikki tað ósmædni – at hon vil meta seg við Ragnar loðbrók, ið vá hin ljóta orm, tað skal annað og meira til, men hon kennir sær eftir tí umboð, ið hon hevur fingið, skyldu til at gera sítt til at verja málið fyri hóttum og bóta brekini, ið á eru komin. Men tað ger hon ikki einsamøll, her mega mong leggja

sítt til, skal nakað veruligt spyrjast burtúr. Málnevndin er eftir reglugerðini altíð fús at geva ráð og leiðbeining øllum, bæði stovnum og almenningi, ið hava eitthvørt málsligt vandamál at stríðast við. Tað er minni enn so altíð, at hon veit at svara, men hon roynir ið hvussu er altíð at finna upp á ráð. Og ráðgeving er hennara fremsta boð, tí vald eigur hon einki eftir reglugerðini, og tað er helst fyrri bestum, tí so viðkvæmt evni sum tungumál er, skal helst verða viðfarið við alski og varsemi og ikki við harðtøknari framferð og valdsboðum.

Heldur ikki hevur nevndin umboð til at fara í stríð fyrri rættindum móðurmálsins í samfelagnum, sum eins og kunnugt minni enn so øll eru vunnin enn, og har ið tey eru vunnin, ræður tíðum líkasæla við at fáa tey framd. Spurningurin er, um tað er ikki tørvur á einumhvørjum felagsskapi, einum mál-felag, ið torir at stíga fram undan skjólvegginum og bróta nasar fyrri málsins rætti og sóma – nóg mikið skuldi verið at trivið í.

Einki kemur av ongun. Í Hávamálum stendur at „funi kveikisk av funa“: eldur kveikist av eldi. Málnevndin eigur sær røtur bæði innan lands og uttan. Hon byggir oman á støði, ið undanmenn her á landi hava ruddað fyrri og slættað, men fyrimyndirnar eru í teimum málnevndum, ið stovnaðar vórðu í hinum Norðurlondum í stríðsárunum og úteftir, og beinleiðis tilfellingin var tað samstarv millum hesar málnevndir, ið vit við teirri skipan, ið tá var, vóru komin uppí. Tað var tí einki uttan so sjálvandi, at vit skipaðu okkum formliga við almennari málnevnd eins og øll hini londini høvdu framm-anundan.

Tí haldi eg tað ikki vera av leið, fyrst at gera grein fyrri málnevndunum í hinum Norðurlondum og virki teirra og samvinnu,

áðrenn eg í seinna fyrilestri mínum greiði gjøllari frá okkara nevnd og tí, sum undan henni var. Tá umberst heldur ikki at nema nakað lítið við málstøðuna og døma um tær atgerðir, ið krevjast, til tess at røkja mál okkara so, at tað bæði varðveitt síni eyðkenni sum vesturnorrøn tunga og samfíðis verður smidligt og dygt samskiftisambod í framkomnum samfelag bæði í samfíð og í framtíð.

Norðurlandamálini eru øll einaferð í fyrndini spróttin av sama stovni og hava síðan greinst sundur í ymsar tungur, ið eru ójavnar at skilja sínámillum. Vanliga verður sagt, at málini fyrst í víkingatíð ella um 800 skiltust sundur í eysturnorðurlendskt, t.e. svenskt og danskt øðrumegin, og vesturnorðurlendskt ella norrønt hinumegin, t.e. málið í Noregi og seinni í teimum oyggjalondunum vestur í havi, ið bygd vórðu úr Noregi. Av teimum málunum liva bert íslendskt og føroyskt eftir – og málið í Noregi sjálvum er so mikið broytt og einfaldað í bending, at tað nú er átøkari svenskum og donskum enn dótturmálunum í Føroyum og Íslandi. Tað hevur sínar grundir: Noreg var undir donskum valdi so længi, at tað setti sær djúp málslig spor – lægið at føroyskt skuldi ikki njóta somu lagnu at missa eyðkenni síni sum norrønt bendingarmál. Onnur heilt óskyld mál eru innan fyrri Norðurlandaumveldið: Finskt fyrri eystan, samiskt fyrri norðan, á Norðkolli tey kalla, tvørtur um Noreg, Svøríki og Finnland, og so grønlendskt, inuittamál, í Grønlandi, ið er skylt við inuittamál í Kanada og Sovjetsamveldinum. Hesi mál eru seinni komin upp í norðurlenska málsamstarvið.

Fyri miðja 19. øld, serstakliga meðan hin skandinaviska rørsan var í hæddini, vaknaði hugurin fyrri málsligari samvinnu, helst mill-

um tey trymfonorøurlendsku málini: danskt, svenskt og norskt. Ja, um 1840 kom fram hugsanin um felags stovseting fyri hesi trymálini. Tað var danskt málfrøðingurin N. M. Petersen, ið setti fram hesar ætlanir, ið summir seinni hava tikjó upp aftur. Okkum er N. M. Petersen kunnur fyri sín lut í tí sniði, ið stovseting okkara fekk. Um tað hevur Chr. Matras skrivað merkisverda grein í *Scripta Islandica*, 1952; árbók hjá Íslandska sálsskapet í Uppsølum í Svøríki í 1869. Komu málfrøðingar úr Danmørk, Noregi og Svøríki saman til fundar í Stokkholmi til at samráðast um, hvat ið gerast kundi fyri at samskipa stovsetingarnar hjá málunum trimum. Einkil av tydingi spurdist burturúr beinan vegin, men hugsanir, ið har á fyrsta sinni komu fram, vorðu seinni at veruleika í stovsetingarbroyingum í Danmørk og Noregi – t.d. at skriva navnorð við litlum bókstavi og á staðin fyri aa.

Seinni tað ið loðfrøðin var upp á sítt besta, vorðu frandar broytingar í svenskan stovseting, ið gjørdi munin millum orðmyndir stórr enn hann hevði verið, eitt nú við at strika *h* í orðum sum *hval*, so tað heldur okenniliga skriftsniðið *val* varð úrslitið. Ið at hesir ólataðu nýstavarar høvdu bestan hugin, fingu teir kortini ikki undirtekið fyri at beina fyri *h* í orðum sum *hjálpa* (hjálpa hevði líkt burtúr í samsvarandi orðum í øllum hinum norðurlandamálunum). Nú á døgum eru málfrøðingar tibetur lárni burtúr frá tilikum nærskygdum, syndringarroyndum bæði við fortíðartekstur og skriftmynd hjá skyldum málum – skriftmál er ikki bert ófullkomin avmynd av talaðum máli.

Í 1930-árunum kyknaði hugurin fyri norðurlendskum samstarvi aftur av álvara við norrønu feløgnum, sum m.a. lögdu stóran dent á at stimbra málsliga felagsskapin, men

heimsstríðið gjørdi at mangt, ið ætlað varð, varð av ongum, men slitið landanna millum gjørdi at samhugin vaks tess meira. Áhuga-verðar eru royndirnar, sum hin eldhugaði danski lögfrøðingurin og leikritahøvundurin Sven Clausen gjørdi til at røkta danskt mál nærri at *heimum* skandinavisku málunum við at leggja burtur innslott orðatiltar, serstakliga týskt, og seta í staðin norðurlendsk orð ella nýgjørd úr heimligum tiltari. Árin 1938-1947 gav hann út „Árbøger for nordisk målstræve“ í Danmørk, varð í 1941 stovnað eitt felag, nevnt „Dansk Forening til nordisk Sprogøgt“, sum árin 1942-51 gav út tíðarritið „Vort nordiske Modersmål“. Ágangurin sumaneftir mundi birta upp undir hesar hugsjónir, og ta ið av aftur hæsti, sovnaðu tær aftur. Ikki mundi litil látur verða gjørdur burtúr í uppskotum Sven Clausens um norrøn orð fyri tey ódonsku. Gaman í, einki illt er í at siggja tað stuttliga við lutunum, men illfleinnið man hava beint fyri mangari góðari ætlan.

Í 1942 hendi okkurt í Svøríki. Svenska norrøna felagið skipaði fyri einumhvørjum málskeiði. Her røddi hin mæti málprofessorin Elias Wessén um norðurlendskan málfelagsskap og um, hvat ið gerast kundi til at menna hann. Hann skeyt upp at stovna eina samnorðurlenska málnevnd. Men hetta gjørdist ikki, meðan krígið herjaði, men málið fekk í staðin ta vend, at sum fyrsta stig á leiðini varð stovnað ein svensk málnevnd („Nämnden för svensk språkvård“, 1944; í 1974 varð navnið broytt til „Svenska språknämnden“). Henda nevndin hevði tað tvífalda endamál: at røkja og varða um svenskt mál og at royndir at fáa í lag norðurlendskt samstarv um málrøkt. Rætt er at nevna her, at fyrsta málnevndin í Norðurlondum var hin *finnlandssvenska*, ið varð stovnað longu

í 1942. Svenska málið í Finnlandi er sum kunnugt í minniluta og stríðist fyri tilveru síni – fyrr í tíðini var tað harramálið, sum finskt varð at lúta fyri, so har er viðvent í holuni. Í 1949 varð ein finsk málnevnd sett á stovn. Finsk málrøkt hevur verið ógvuliga átøk teirri íslensku og okkara, við tað at hon hevur gjørt nógvið at evna til nýggjyrði úr egnum tilfari í staðin fyri at taka upp fremmandaorð.

Seinni beyð svenska málnevndin umboðum úr Danmørk, Noregi og Finnlandi til orðaskiftis um málsligt samstarv, og tað varð úr, at ein *norsk málnevnd* varð stovnað í 1951, og ein *donsk* í 1955. Í 1972 varð norska málnevndin umskipað til eitt málráð, *Norsk språkråd*, ið hevur rættiliga stóran myndugleika – annars hava málnevndirnar yvirhøvur lítið og einki vald, eru fyri tað mesta bert ráðgevandi í málspurningum. *Íslensk málnevnd* varð skipað í 1964. Onkur kann hava hug at undrast á, at íslensk málnevnd er so ung í gøtuni, tí mong vilja vera við, at íslensk málrøkt hevur verið ógvuliga nógvið miðstýrd; men so hevur ikki verið: alt fólkið at kalla hevur verið – og er – samsint um ta sterku málrøktarstevnu, ið íslendingar eru víða kendir fyri. Uppskot um nýggj orð koma frá øllum fólkinum, bæði leikum og lærdum. Longu í 1955 varð stovnað *grønlandsk mál- og stavsetingarnevnd*, og í 1982, tá ið Grønland fekk heimastýri, varð hon gjørd til fasta málnevnd, ið hevur rættiliga stórt vald. Í 1975 komu tvær málnevndir afturat: *Sámiska málnevndin*, við umboðum fyri sámiskt mál í Noregi, Svøríki og Finnlandi og so *Sverigefinska språknämnden*, t.e. nevnd, ið skal taka sær av at røkja og varðveita finska málið í Svøríki – har hava finnar í stórum tali tikið sær bústað.

Norðurlandaráðið varð stovnað í 1952.

Mentanarnevnd ráðsins tók upp aftur hugmyndina um at fáa í lag eina samnorðurlenska málnevnd, men tað varð av ongum í teirri atløgu. Í tí sambandi varð hildin ein norðurlenskur málfundur í Oslo 1954, og síðan tá hava umboð fyri norðurlensku málnevndirnar hitst til fundar á hvørjum ári til skiftis í hinum ymsu londunum til at samráðst um felags málslig áhugaevni.

Í 1974 kom á fyrsta sinni innbjóðing til Fróðskaparsetur Føroya um at senda umboð á norðurlenskan málfund, sum tað árið varð hildin í Danmørk. Innbjóðing varð send øllum málsligum minnilutum („minoriteter“!) í Norðurlondum til at koma á fundin at greiða frá viðurskiftum sínum. Vit svaraðu, at føroyingar vóru eingin málsligur minniluti í sínum egna landi, og at vit tóku ikki av innbjóðingini sum minniluti. Stud. mag. Kaj Larsen, ið tá las í Keypmannahavn, varð biðin um at umboða okkum á fundinum og har siga, so at eingin misfataði tað, at vitingu ikki undir at verða skrírdir málsligur minniluti, og tað gjørdi hann væl og virðiliga. Røða hansara er til skjals í *Språk i Norden* 1975. *Språk i Norden* er fitt árbók, sum norðurlensku málnevndirnar geva út í felag. Har verða prentaðir m.o. evni fyrilestrar, ið hildnir hava verið á hinum árliku málfundunum.

Málið um eina felags norðurlenska málnevnd ella samstarvsstovn millum málnevndirnar í Norðurlondum spøkti av og á, men í 1973 varð álvara úr. Tá varð uppskot um norðurlenska málnevnd aftur framsett í Norðurlandaráðnum, og eftir drúgt kanningar- og nevndararbeiði varð at enda stovnað *Nordisk språksekretariat*, sum tað eitur á skandinaviskum málum. Føroyska navnið er *Målstova Norðurlanda*, á íslenskum *Norræn málstöð*. Hon tók við

starvi 1. juli 1978 og hevur so statt 10 ár á baki í ár. Hon hevur frá byrjan havt atsetur sítt í Oslo í húsinum hjá norska málráðnum. Fyri Málstovu Norðurlanda situr eitt tólv manna stýri, ið umboðar danskt, finskt, føroyskt, grønlendskt, íslendskt, norskt, sámiskt og svenskt – tey stóru londini hava 2 limir hvørt og tey smáu ein. Eg havi verið umboðsmaður fyri føroyskt mál í hesum stýri øll hesi árin. Stýrið hevur fund eina ferð um árið og tá altíð um somu tíð sum árliði fundurin hjá málnevndunum verður hildin.

Málstova Norðurlanda skal

- a) vera ráðgevandi og samskipandi stovnur í mál- og frøðiorðaspurningum, ið eru felags fyri í minsta lagi tvey av norðurlandamálunum,
- b) taka stig til greinargerðir og granskingar(verk)ætlanir av felags norðurlendskum áhuga um t.d. málrøkt, yrkisheiti, fatan millum norðurlendsku málini og frálæru í grannamálum og virka fyri, at hesum spurningum verður sýndur áhugi í útbúgvingini á lærðum háskúlum,
- c) fylgja við grannamálaundirvísingini á øllum útbúgvingarstigum í Norðurlondum,
- d) samstarva við fjølmiðlar – útvarp og sjónvarp, bløð og bókaforløg – um atgerðir til at fremja málfatán millum Norðurlond,
- e) taka stig til og hjálpa til at gera orðabækur og orðalistar millum mál í Norðurlondum,
- f) stuðla til, at úrslit av greinargerðum, frøðiorðaarbeiði o.ø. verða kunngjørd á hóskaði hátt,
- g) stíla fyri norðurlendsku fundum ráðsins og skeiðum um málspurningar.

Málstova Norðurlanda hevur avrikað nógv hesi 10 árin, sum her verður ov langt at rokna upp. Tó er sumt, sum ikki samtykkir við áhugamálini hjá okkum og øðrum „útjaðarmálum“. Eitt endamálið er at royna at forða fyri, at norðurlandamál fara meira hvørt sína leið enn gott tykir. Tí royna teir at finna felags nýggj orð og heiti fyri nýggjum fyrbrigdum. Men sum vera man, hevur hetta bert týðning fyri tey trý miðmálini: danskt, norskt og svenskt, ið eru so lík í bygnaði, sum um tey høvdu verið málføri (dialektir) av sama máli. Vit og íslendingar hava aðra málstevnu og kunnu aloftast ikki nýta tey orð, ið hinir semjast um, men vit kunnu tí sum vera man fáa góð hugskot av loysnunum hjá hinum. Ofta er takið hjá teimum at semjast um at knæseta sama fremmandaorðið! Tó ber til at siga, at óttin fyri enska orðaløgnum, ið leggja tjúkt innnyvir, er farin at gera alt meira vart við seg, eisini í stórlondunum. Allar málnevndirnar geva út forvitnislig bløð og smátíðarrit við másligum upplýsingum fyri almenning, og har eru iðuliga at síggja uppskot um heimlig orð í staðin fyri ensk (og onnur fremmand) – men nú eru nógv tey flestu fremmandaorðini ensk/amerikonsk.

Málnevndirnar í Norðurlondum eru sum vera man ymsar til støddar, í stórlondunum eru tær so fjølmentar, at øll nevndin kemur ikki saman uttan eina ferð um árið, men so eru fámentari starvsnevndir, ið hittast oftari. Skrivstovurnar hava tær góðar við nógvum starvsfólki, ið tekur sær av dagliga arbeiðinum, sum er m.a. at svara spurningum gjøgnum telefon, at skráseta nýggj orð úr bløðum og bókum, at skriva greinir og bóklingar. Danska málnevndin ger einki við at átala tilíkt í málburði, ið tykir óheppið. Hon svarar, tá ið hon er spurd, men fellir

ongan dóm óbiðin. Tað er ið hvussu er meginreglan. Danska málnevndin skal m.a. geva út stavsetingarorðabøkur. Ein nýggj útgáva er nýkomin, hon hevur elvt til mikla umrøðu og øsing, men tað var áðrenn hon kom út. Tað hevði líkið út, at summi fremm- andaorð skuldu stavsetast meira eftir fram- burðinum enn siður hevði verið. Eitt var *mayonnaise*, ið skotið var upp at stava beint fram: *majonæse*; annað var *remoulade* til *remulade*. Hetta var ikki tann stóra koll- veltingin, tí soleiðis var fyrr gjørt við hópin av útlenskum tøkuorðum, eitt nú *ræs* fyri en. *race*, *miljø* fyri fr. *milieu*. Onnur norð- urlandamál, helst norskt, gera nógv meira av at laga stavseting av fremmendaorðum eftir innlenskum framburði. Men ikki var lukkuligt, sum hesar nýstavingarroyndir vórðu illa upptiknar hetta summarið, ja, ósemjan varð borin saman við herstrið og kallað „majonæsekrigen“! Hetta kann verða nevnt sum dømi um, hvussu viðbrekið tað er at pilka við stavseting, ið fólk hevur vant seg við. Tað gav at bita í Íslandi, tá ið bókstav- urin z varð avtikin í 1972. Tingmál varð gjørt burturúr – enn eru mong ið ikki vilja viður- kenna hesa broyting. Og vit, ið nakað til- komin eru, minnst aftur á orrustuna um *ei* og *o* fyrst í fimmtíárunum. Ert tú o-maður ella ei-maður? var vanligur spurningur tá. Og stavsetingarstrið gjørdi sítt til at beina fyri Føringafelag á sinni.

Norska málráðið hevur 42 limir, ið eru skiftir í tvær javnstórar deildir, eina fyri bók- mál og eina fyri nýnorskt. Limirnir í hesum málnevndum verða tilnevndar eftir uppskoti frá einari fjøld av ymsum stovnum og feløg- um, ið hava stóra málsliga ávirkan. Eitt av mongum verkevnum, ið liggja til norska málráðið, er at tað skal kanna og rættleiða málið í øllum skúlabókum.

Í smálondunum eru nevndirnar famentari. Grønlandska nevndin hevur 5 limir eins og hin íslenska. Í okkara málnevnd eru lim- irnir eisini 5 í tali. Íslenska málnevndin hevur nýliga fingið nógv betri arbeidsum- støður. Starvsemi hennara er nú tryggjað við lóg, sum er serstakt. (Okkara er sett sambært landsstýriskunngerð.) Hon hevur góð hús at halda til í og fleiri fulltíðarstarvsfólk við lærdómi í málfrøði. Men íslendingar leggja eisini stóran dent á at verja og røkja mál sitt.

Tað er eggjandi og hugvekjandi at koma á ársfundirnar hjá norðurlensku málnevnd- unum. Teir verða sum nevnt hildnir til skiftis í ymsum londum. Frammanundan verður valt eitt ávíst umrøðuevni, sum umboð fyri tær ymsu málnevndirnar halda stuttar fyri- lestrar um, hvør úr sínum sjónarhorni. Síðan verður orðaskifti, ið mangan kann vera bæði lívligt og forvitnisligt.

Sum evni, ið hava verið til umrøðu í míni tíð, kann eg nevna: Meginreglur fyri mál- ráðgeving hjá málnevndunum. Tað vakti samvitskuófrið hjá summum: spurningurin var, um tað var rætt at geva málslig ráð. Var tað ikki tín áskoðan, at tú trokaði inn á onnur – smoygdi niður um høvdið á teimum, sum tað eitur við einum mótakendum orða- felli? Hetta var nógv kjak um. Ein norð- maður segði seg geva ráð við góðari sam- vitsku – tað var tað, ið fólk væntaði av sær, og hann sum limur í málráðnum hevði skyldu til. Eitt evni var: Mál og löggáva. Tá var fundurin hildin í Álandi, sum eins og kunnugt hevur sera stranga löggávu til at verja svenska málið har fyri finskum. Har fær eingin alment starv uttan at duga svenskt mál til lítar! Hvussu verja vit føroyskt? Tvey ár upp í slag var umrøðuevnið: Hvussu stav- seta fremmendaorð? Seinnu ferðina var árið fyri, sum vit høvdu tann heiður á fyrsta sinni

at halda norðurlendskan málfund í Føroyum. Vanligt er at tann, sum við fundarlok býður til fundar næsta ár, eisini skjýtur upp evni til umrøðu. Eg segði, at nú høvdu vit havt til viðgerðar, hvussu fremmandaorð skuldu verða stavsett. Hevði tað ikki verið sum nakað einaferð at tala um, hvussu vit skapa nýggj orð á heimligari grund – burtur úr tí tilfeingi, sum í málinum sjálvum er, úr teimum móguleikum, sum í málinum liggja. Uppskotið fekk góða undirtøku, og hetta var so statt umrøðuevnið á fyrsta norðurlenska málfundinum, ið varð hildin í Føroyum. Tað var í august 1984.

Alt gekk avbera væl í hond. Føroyar eru eitt vælsignað land at vísa blíðskap í, tá ið veðrið er til vildar. Og tað var tað. Einasti regndagur var, meðan vit sótu á fundi. Men tað var ikki bert til tað ytra, at fundurin var væl eydnaður. Hetta evni, sum vit høvdu skotið upp, orðagerð á heimligum støði, royndist av sonnum forvitnisligt og eggjandi til umrøðu. Tað er ikki yvir at dylja, at á málfundum yvirhøvur snýr tað seg mest um áhugamál hjá miðlondunum, útryðjulondini kenna seg stundum eitt lítið sindur uttanfyri. Men her var viðvent. Nú vóru tað hesi londini, sum høvdu meir at siga enn hini trý miðlondini, tá ið nýnorskt er frároknað. Tey mál, sum høvdu staðið í skugga av hinum stóru, høvdu øll nýtt somu ráð í royndunum at koma fyri seg aftur, og eini teirra vóru at skapa nýggj orð úr egnum tilfari til tess at búa málini til at siga tað, ið fyrr hevði verið ósagt ella eisini sagt á óvandaðum blandingsmáli. Finnar og sámar nýttu sama hátt sum íslendingar og vit, og grønlendingar høvdu eisini gamlar royndir á hesum øki. Nú ið grønlenska málið aftur er komið í hásæti, fara teir at leggja doylin á at menna

tað og royna at seta heimlig orð í staðin fyri tey donsku, sum tað hevur utt við seinastu árin. Ein vansin var, segði grønlendski umboðsmaðurin, at nýsmíðað grønlendskt orð hava lyndi til at gerast ov long og óviðførilig, tí at tað hevur verið væntað av teimum, at tey skuldu lýsa alt fyrbrigdið ella hugtakið, tey vóru um – nakað soleiðis skilti eg tað, hann segði. Nú hugsaðu teir um at nýta teldur til at gera orð. Tey skuldu fylgja grønlendskum mállógum, men vera stutt og snøgg. So kundi verða samtykt, hvat tey skuldu merkja. Hetta er framferðarháttur, ið tykist okkum løgin og fremmandur, men er vist ikki heilt ókendur aðrastaðni. Mær hevur verið sagt, at telda eitur *ral* á estiskum máli, og at hetta er hissini myndað orð uttan samband við nakað annað orð í málinum.

Fyrilestrarnir á hesum fyrsta norðurlenska málfundi í Føroyum eru prentaðir í árbókini *Språk i Norden* 1985. – Fleiri søgdu mær bæði tá og seinni, at hetta var besti málfundur, tey høvdu verið á, og tað var so hjartaliga sagt, at eg fari at halda, at tað var ikki bara hól.

Eitt úrslit av hesum fundi er eitt rannsóknartiltak, ið ætlað er at fremja við heitinum „Purisme og demokrati“. Tað er Erik Hansen professari í Keypmannahavn, ið er komin við uppskotinum. Ætlanin er at vita eftir, um orð skapað á heimligum støði eru lættari hjá fólki yvirhøvur at skilja enn tey fremmandu og gera samfelagið gjøgnumskygdari og tí meira fólkaræðisligt. Hetta man fara at vera torfør kanning at fremja í verki, men forvitnisligt verður at frætta um úrslitið, um nakað verður.

Tað er ikki yvir at dylja, at illa gongst mangan hjá norðurlandafólki at skilja hvørt

annað, tá ið hvør letur við sínum nevni, og har er danskt burturúr torskildast av øllum norðurlandamálum – finni, ið hefur hóming av svenskum, fær lítið og einki burtur úr tí, ið danir bera fram. Tá ið so vit føroyingar tala danskt á okkara hátt, eru øll so fegin, tí tey skilja hvørt orð. Í eini greinargerð um sínámillum málfatan í Norðurlondum mælti Málstova Norðurlanda dønum til at royna at leggja framburð sín nærri at honum, sum vit føroyingar nýta, tá ið teir taka orðið á norðurlendskum fundum. Hetta var so mikil viðurkenning av okkara gamla hátti at læra danskt, at eg helt, at tað var ikki vert at lata ganga tigandi av, serliga tí hesin háttur hefur havt so nógv ímóti sær nú skjótt í eitt mannaminni í Føroya skúla. Á norðurlandamálfundi í Løgumkloster í Suðurljóntlandi 1985 vísti eg á, hvussu hetta frálíka amboð okkara í norðurlendskum samskipti so líðandi varð fyrirbeint og málsligi sjónarringur okkara harvið trongdur, so at vit hvørki fóru at kunna hava so lætt við at gera okkum skildar fyri øðrum norðurlendingum enn dønum og ei heldur duga so væl sum fyrr at skilja teirra mál. Sama mundi galda fyri íslendingar. Hetta vakti ikki so lítlan ans, og úrslitið var, at í heyst skipaði Málstova Norðurlanda fyri lítlari ráðstevnu um undirvísing í donskum í Føroyum, Íslandi og Grønlandi. Eisini varð skoytt uppí undirvísing í norskum og svenskum í Íslandi. Ráðstevnan varð hildin í Reykjavík í augustmánaði í ár, (fáar dagar undan norðurlenska málfundinum, sum í ár við hildin á Akuroyri í Íslandi). Jeffrei Henriksen, næstformaður í málnevnd okkara, greiddi væl og virðiliga frá sjónarmiðum okkara um undirvísing í donskum.

Nú havi eg helst verið nakað viðgongdur, men havi tó um síðir fingið fótin fastan í

Føroyum. Næst fari eg at royna at greiða frá Føroysku málnevndini og luti hennara og ætlan í føroyskari málrøkt.

II

„Føroyska málnevndin er málrøktar- og málverndarstovnur“ ljóðar 1. grein í reglugerð fyri Føroysku málnevndina, ið lýst var 7. januar 1985, undirskrivað av Torbjørn Poulsen, landsstýrismanni, ið tá sat fyri mentanmálum. Henda 1. grein var ikki við í fyrsta uppskotinum til reglugerðina, men landsstýrið hefur sett hana av sínum einitingum, og er tað hugaligt, at landsins stýri soleiðis hefur váttað sum sannføring sína og vilja, at føroyskt mál er tjóðarvirði, sum vit eiga at røkja og verja. Eyðvitað hefur hesin vilji áður verið sýndur á ymsan hátt av hinum almenna; vit kunnu nevna tað, ið játtað verður á hvørjum ári til skúlan, har sum móðurmálið eigur fremsta sess, vónandi, og tann stuðul, ið verður veittur skúlabókaútgávu og aðrari bókaútgávu á móðurmálinum, tað, ið veitt verður til gransking og innsavning av málsligum heimildartilfari og mangt annað. Men mær vitandi er tað fyrstu ferð, at hinar almennu Føroyar taka beinleiðis til orða um málrøkt og málvernd. Tað er so ein ásannan frá hægsta stað, um at málið hefur tørv á røkt og vernd, t.e. málið eigur ikki, sum summi enn helst vilja, bert at sleppa at liva sítt egið lív eins og ein villur vøkstur uttan at eitthvørt viljað og miðvíst verður gjørt til at varða og bøta um tað. Í sama viðfangi verður ásannað, at málið er statt í vanda; annars var einki skil í at taka til verndaratgerðir. Landsstýrið hefur so sýnt henda málrøktar- og málverndarvilja sín í verki við at gera eftir áheitan Fróðskaparfelagsins um at stovna føroyska málnevnd – frammanundan tí hevði Fróðskaparfelagið

við Málstovni sínum sjálvboðið tikið sær av málrøktartænastu, sum í hinum Norðurlondum liggur til alment viðurkendar málnevndir.

Í fyrra fyrilestri mínum greiddi eg frá málnevndunum í Norðurlondum og virki teirra, ikki síðst við tí í huga at gera áhoyrarum mínum greitt, at hetta at hava eina málnevnd til at røkja og verja málið og at geva ráð og leiðbeiningar um rætt mál, er ikki íkomið her á landi sum avleiðing av tjóðskaparligum vanmáttarkenslum og sjúkligari sjálvsdyrkan. Stórlondini her fyri norðan eins og tey smáu hava leingi hildið tað verið neyðugt at hava málnevndir, og sannleikin er tann, at okkara málnevnd er hin yngsta av teimum øllum. Ja, tað er undarligt, at tílík nevnd er ikki komin fyri mongum árum síðan, tí hvat mál skuldi havt meiri tørv á røkt og vernd enn júst okkara mál, sum hevur ikki verið minni fyri happinum enn onnur mál her um vegir, við ongum skriftmáli og hart kroyst av fremmandum máli, sum sat í øllum virðingarsessum í landinum. Tey merki og tey sár, sum tað ber av hesum ójavna stríði fyri tilveruni, hevur tað frá fyrsta degi verið tikið hjá føroyskari málrøkt at royna at grøða. Nógv er batnað, tað sigst ikki annað, men tá ið tað er sagt, so haldi eg, at vit vóru óloyviliga góðvarin og bjarskygd, um vit hildu alt standa væl til og ongan vanda vera longur. Tey, sum eygu hava at síggja við og oyru at hoyra við, vita, hvussu ið statt er. Jeffrei Henriksen hevur skrivað hugvekjandi grein við heitinum „Tættir, ið hava framt og darvað føroysku málmenningina“. Hon varð prentað í Skúlablaðnum og seinni endurprentað í 14. september. Har tekur hann m.a. soleiðis til: „Við nýtiðar uppalingarsjónarmiðum er eitt leiti afturat farið at gera meir og meir um seg í málspurninginum, hetta, at

vit umframt at skula røkja málið sum amboð eisini skulu kunna nýta tað sum amboð. Hesi sjónarmið hava sjálvandi verið uppi alla tíðina, men valla sum mótsetningar, og fyri mær at síggja ber væl til at sameina bæði áhugamálini; men tað er týðuligt, at hetta seinna, málnýtslan, í hugamynd hjá summum er sett so langt framum, at tey mest sum miðvíst hava skúgvað málrøktina til viks.“ Hetta vóru orð Jeffreis. Vit kenna hetta væl: Køn fólk á ymsjum økjum koma fram fyri fólkíð at greiða frá vitan síni, men málbúnin sum henda vitan verður latin í, er mangan so kloddaligur, at tað er nóg illa, at tráður lívir trevli. Einaferð tóktist tað skomm at fara illa við málinum, men spurningurin er, um tílíkir *vita*, at tað ikki er føroyskt mál, sum teir lata av munnni.

So er vanligt at taka til ta frágreiðing, at skúlin hevur svikið. Men ivasamt er, um skúlin megnar at byggja borð fyri báru, tá ið samfelagið annars tykist hava slept endanum. Málið er eitt amboð til at bera boð millum manna. Tað varð fyrst og fremst lært munnliga í samskipti millum fólk í øllum aldri. Tey yngru lærdu av teimum, ið eldri vóru. Men hvussu er tað umhvørvi, sum málið eigur at trívast í og handast niður til nýggja ættarliðið, sum veksur upp? Abbin og omman eru á ellisheimi, børnini í barnagarði og foreldrinu úti í arbeiði, sum børnini einki vita um og er teimum fremmant og lítið viðkomandi. Tann málmenning, sum barnið fekk í samspæli við tey bæði eldru ættarliðini fær ikki longur verið so, sum samfelagslagið er broytt. So verður annað at koma í staðin. Tilvitað og miðvís máluppaling í barnagørðum og skúla og málsliga dygdargott evni til børn í útvarpi og sjónvarpi. Hesir fjølmiðlar mega, sum mynstrið nú er vorðið, verða tiknir nógv meira í nýtslu

í málsligari uppaling. Men haðan fáa tey tíverri ov mikið av gróti fyri breyð. At sjónvarpið roynist endurvarpingarstøð fyri danskt sjónvarp er einki minni enn ein vanlukka fyri málmenningina hjá ungum og tilkomnum við; málið verða vit alla tíðina at umsita og væla um, skal tað ikki fara av lagi, eisini hjá teimum vaksnu. Hvussu fremmanda t.e. danska, sjónvarpsevnið virkar á hugtakagerðina hjá børnunum kunnu vit hugsa okkum til – kanningar eru vist tíverri ongar gjørdar, men væl ber til at gjøtla um kortini. Tað ið sáað verður í hitt kvæma barnasinnið kemur upp so ella so. Eitt dømi skal eg nevna, sum eg haldi sigur meira enn drúgvur hugleiðingar. Í eini framhaldssending í sjónvarpinum um jørðina og lívslíkindini á henni var sum vant dansk frágreiðing havd afturvið. Eina ferð kom fyri á myndini ein ávísur fiskur, og danskur frásøgumaðurin nevnið hetta *stenbider*, sum tað eitur á donskum. Í huganum á føroyska barninum, ið hyggur at, rekur kanska føroyska fiskanavnið *steinbítur*, og ikki skuldi verið löggið um tað heldur fyri við seg sjálv: So hatta er steinbítur, og leggur sær tað í geyma. Tað verður helst ikki lítið stríð hjá tí at venja seg við, at steinbítur er heilt annar fiskur, og at hesin fiskurin, ið danin nevndi *stenbider*, á føroyskum eitur *rognkelsi*. Um hesin føroyski fjølmiðil, ið vera skal, hevði sum fremsta mál at lívga føroyskt mál, nýtti hann tað sum eitt kærkomið høvi at latið køn fólk týtt og umskrið talaðu frágreiðingina og lisið hana aftur við myndasýningini. Hevði ein sovorðin frágreiðing verið væl gjørd og framborin, mundi hon verið til ómetaligan bata fyri málmenningina hjá børnum og unglingum – og tilkomnum við, tí eingin er ov gamal gott at læra. Og tað eigur at vera eitt krav, ið ongantíð tagnar, at

á fremmandum tilfari, ið sent verður í sjónvarpinum, eigur at standa føroyskur undirtekstur. Henda ómegdin at tveita sendingar við donskum tekstum á bandsýnaran kann ikki vera varandi málstevna hjá Sjónvarpi Føroya – her eigur einki at verða spart.

Av tí at málsliga uppalingarumhvørvið er so broytt í grund, er tørvurin so mikið størri á dyggari málsligari leiðbeining bæði til einstaklingin og almennar stovnar og fjølmiðlar, ið meir enn alt annað eiga málið – og tað er stór ábyrgd, tí sum málið er í bløðum og útvarpi og sjónvarpi, soleiðis verður tað hjá fjøldini.

Her er tað, at ein ráðgevandi stovnur, sum ein málnevnd er, hevur sína fremstu treyt. Men eitt sigi eg beinan vegin, at eingin misfatan skal vera úr. Málnevndin ætlar ikki at taka av øðrum, ið góð eru í ráðum í málspurningum. Tílkum fólki er ogn í, og tibetur eiga vit ikki so fá um alt landið, ið hava málsligar gripir at lata frá sær. Tað er oman á tað dygdargóða, ið til er í livandi føroyskum máli, at málnevndin sær sum sítt hægsta mið at byggja. Tað eigur og má vera tað haldgóða støðið, tí annars stóð húsið á kyksendi. Málnevndini er tað til eydnu lagað at hava fingið innivist í sama húsi sum Føroyamálsdeildin heldur til í, og har hevur hon atgongd at tí virðismikla seðlasavninum til føroyska orðabók og kann gera sær nýtslu úr tí í ráðgevingini. Her skal eg eisini nevna, at vit vænta okkum nógv av orðasøvnunum eftir Tórarinn Evensen og faðir hansara A.C. Evensen, sum landsstýrið og Orðabókagrunnurin hava keypt frá arvinga Tórarins. Tórarinn arbeiddi alla ævi sína við at savna til danska-føroyska orðabók. Hann hevur trálisið tað nógva eftir okkara góðu hævundar við tí í huga at finna týðingar av donskum orðum og orðafellum, og tað er

tað, sum málnevndin fær flestar spurningar um. Hetta hevur samband við hugtakagerðina, ið eg nam við í áðni. Gjøgnum danskt fáa vit kunnleika til orðini fyri teimum flestu hugtøkunum uttan fyri vanliga gerandisdagin, og takið er at finna á hóskaði føroysk orð at seta í staðin, og tað er mangan tungvunnið, serliga tá ið orðið í bronglaðum líki hevur fingið náðir at festa rót.

Ta málrøktarleið, sum lögð varð av Føringafelagsmonnum og hevði røtur nógv longri afturi, heldur málnevndin enn hava fult gildi: at stimbra føroyskt mál á heimligari og norrønnari grund, so at tess eyðkenni verða varðveitt bæði í bending, setningalag og orðavali. Eingin droymir um, at tað á nøkrum sinni eydnast at seta føroysk orð í staðin fyri øll útlendsk, og tað er helst ikki rætt og eftirynskjandi, men tey útlendsku orðini bjóða sær altíð til, verri verður um vit av misfataðum altjóðasinni gloyma at halda opnari teirri endurnýggjanarkeldu sum er orðskapan úr innlendskum og norrønum tilfari. Henda kelda er tornað at kalla í summum av okkara grannamálum og torført at fáa hana at renna aftur, tá ið hóttafall einaferð er ákomið. Tað at okkara mál er bendingarmál við upprunafrøðiligari stavseting lættir so ómetaliga um møguleikarnar at evna til nýggjyrði, og tann søguliga stavsetingin lættir eisini um royndirnar á hinum ríka (forn)norrøna og nýslenska málgrunninum.

Málnevndin kennir seg hava skyldu til eftir førimuni at halda fram við tí góða verki, sum tey sum undan fóru hava útint. Forsøgan er ikki so long sum hjá øðrum mentaðum tjóðum, men hon er ikki minni forvitnislig fyri tað. Mong hava lagt hondina á plógvið, og vit njóta ávøkstin av teirra verki, men nógv er enn eftir at leita fram og kanna, til

tess at vit kunnu fáa fult gagn av øllum tí, ið avrikað er. Her bíða mong verkevnini eftir ungum og hugaðum rannsóknaðólki: Hvat hevði ikki fingist burtur úr at troytt alt, ið so mætir málmeistarar sum Jákup Jakobsen dr., Jóannes bóndi og Chr. Matras hava lagt úr hondum av skrivligum. Mong, mong onnur kundu tíbetur verið nevnd, men tað gerst ikki her. Málsins røkt og dyrkan hava mangir felagsskapir og stovnar borið í sínum skildri. Umframt Føroyingafeløgin í Keypmannahavn og heima í Føroyum kunnu verða nevnd ungmannaafeløgin við Sólarmagni í Kirkjubø og á Velbastað sum hinum elsta, stovnaðum í 1895, Føroya fólkaháskúli 1899, Hitt føroyska bókmentafelagið, sum A. C. Evensen stovnaði saman við Rasmusi Rasmussen og Antoni Degn í 1907 – tað gav út mong rit, teirra millum mállæruna eftir Jákup Dahl í 1908, Hitt føroyska studentafelagið í Keypmannahavn 1910, Felagið Varðin 1912 (frá 1919 sum bókmentafelag, ið hevur givið út tíðarritið Varðan frá 1921). Tað hevur havt almiklan týðning fyri føroyskan málvøkstur. Í 1933 var stovnað felag ið hevði málið í heiti sínum. Tað var Føroya Málfelag. Tað stevndi høgt og avrikaði eisini nógv og gagnligt, men tað var tíverri ov stuttlívað. Kríggið mundi gera sítt til, at tað datt niðurfyri. Seinasti aðalfundur var í januar 1941. Í 1949 varð aftur roynt at blása lív í felagið, men tað eydnaðist ikki. Felagið var stovnað við hesum endamáli. a) At búa føroyskt mál út til at vera nýtiligt í øllum førum her á land. b) At útvega málinum lógligan rætt í øllum viðurskiftum. c) At geva fólki leiðbeining í skriftligari nýtslu av føroyskum máli. d) At geva út bókur við fyrimyndum og orðasøvnnum í øllum yrkisgreinum. – Fyrsti formaður var Chr. Matras, og hann mundi eisini vera undangongumað-

ur fyri at fáa felagið í lag. Hinir limirnir í fyrstu nevndini vóru M. A. Jacobsen, Jákup Dahl, Rikard Long, Símun av Skarði, Thorstein Petersen og Líggjas Húsgarð. Í 4. grein í lógum felagsins stendur, at nevndin hevur heimild at seta undirnevndir, sum skulu starvast hvør í síni yrkisgrein, og á fyrsta nevndarfundi 7. juni 1933 vórðu ikki færri enn 9 tilíkar undirnevndir settar. Av tí at henda skipan hevur enn stóran áhuga, skal eg nevna nevndirnar, men ikki eru stundir at siga hvørjir, ið sótu í teimum (*hvørjir* sigi eg, tí alt var mannfólk!): Handilsnevnd, sjónevnd, landbúnaðarnevnd, læknamevnd, lögfrøðinevnd, formulárnevnd, skúlanevnd, smíðnevnd og maskinunevnd. Ætlanin var, at hvør nevndin skuldi savna orðatilfar innan tað yrki ella øki, hon bar navn eftir. Tað sum burturúr kom var *Lítill brævabók* 1934, sum formulárnevndin man hava evnað til, og *Yrkisnøvn* 1937. Aftur at hesum gav felagið út *Føroya bókmentasøgu* eftir Chr. Matras í 1935 og *Føroya floru* eftir Rasmus Rasmussen í 1936. Saman við aðalfundarboðum í januar 1941 fingi limirnir fyrsta prentað ark av danskari-føroyskari orðabók, ið Tórarinn Evensen hevði greitt til prentingar, men meira kom ikki út, og tað var stórt spell, tí byrjanin boðaði frá góðum.

Eg bar við í fyrra fyrilestrinum, at tørvur mundi enn verið á einum málfelag, sum í mongum førum nógv betur enn málnevndin kundi virkað til frama fyri rættindum og sóma móðurmálsins í samfelagnum. Móðurmálslærarafelagið, ið varð stovnað 1981), hevur longu avrikað nógv til gagn fyri málið í skúlanum, men hevur eisini latið rødd sína hoyra uttan fyri virkisøki sítt, sum navnið sigur til. Ikki mega vit gloyma tann málgróður, ið var millum føroyinga í Keypmannahavn stríðsárini við Búgvnum sum

málgagni. Tað, ið har spratt, rein væl við seinni heima á landi. Eisini er vert at hava í huga, at føroyskt varð til sum útvarpsmál í Keypmannahavn síðst í 40-árunum í sendingum í danska útvarpinum. Tað vóru føroyskir studentar undir kønu leiðbeining Chr. Matras, ið her brutu upp úr nýggjum. Málsliði arvurin haðan var fluttur heim, tá ið Útvarp Føroya varð stovnað í 1957 við Axeli Tórgarð sum stjóra.

Føroya Fróðskaparfelag, ið varð stovnað í 1952, hevði sum eitt av fremstu endamálum sínum at menna føroyskt mál til nýtslu í vísindaligum ritgerðum. Tað endamál varð framt m.a. við árbók felagsins, Fróðskaparritum. Men eisini málrøktarstarv yvirhvør hevði áhuga felagsins, og við tí í huga fekk tað í lag Málstovn Føroya Fróðskaparfelags í 1958. Endamálið líktist nógv tí hjá Føroya Málfelag, m.a. at gva fólki ráð og leiðbeiningar í málspurningum og geva út orðalistar úr ymsum yrkisgreinum. Størsta takið var at fáa keypt heim ljóstak av øllum tí stóra seðlasavninum til føroyska orðabók, sum Chr. Matras hevði savnað til í mong ár í starvi sínum í Keypmannahavn. Tá ið Chr. Matras kom heim at starvast við hitt nýstovnaða Fróðskaparsetrið í 1965, hevði hann upprunasavnið við sær og hitt ljóstikna savnið fór aftur til Keypmannahavnar. Málstovnurin hevur fingið nógv á skaftið undir fyristøðu Jóhannesar av Skarði. Umframt orðabøkur hansara, ta dansku-føroyskt og ensku-føroysku, eru har gjørdir orðalistar úr fyrisitingarmáli, náttúrusøgu og alisfrøði. Felagið fekk eisini í lag 2. útgávu av føroysku orðabókini og eykabindi til hennara. Eitt trúfast lið av gevarum, bæði stovnum og einstaklingum, hevur frá fyrstu tíð staðið saman um Málstovnin og styðjað hann peningaliga. Í 1980 kom tann broyting í, at

Málstovnurin var umskipaður, so at hann fekk skrivstovu við telefon og skrivara í hálv dagsstarvi. Harumframt varð málnevnd sett at vera málstovninum til hjálpar í ráðgevingini. Ætlanin var at hon skuldi hava fimm limir, men tveir, ið bidnir vórðu, tóku ikki av, so hon fekk aldri fleiri enn trýggjar. Teir vóru Jeffrei Henriksen, Hans Thomsen og eg sjálvur. Skrivari varð Elin Súsanna Jacobsen. Eisini hevði málstovnurin samband við fleiri stuðulsfólk við serkunnleika á ymsjum økjum – tey vóru mangan góð í ávikum. Henda nýggja skipan varð væl móttikin, og talið á spurningum nørðist alsamt. Nevndin kom saman eina ferð um mánaðin at taka støðu til avgreiddar spurningar og viðgera spurningar, ið ivi var um. Annars hevði skrivarin Føroyamálsdeildina at leita ráð við í dagliga arbeiðinum. Eisini høvdu nógvar tað fyrri – og hava tað enn – at ringja til Føroyamálsdeildina við spurningum sínum. Tað er sum vera man ikki lætt hjá fólki at gera mun ímillum. Allir spurningar og svør vórðu skrásett vandaliga á kort, serliga prentað til tað sama. Fyri hvørt uppskot um nýtt orð var eisini skrivaður seðil til danskt-føroyskt orðasavn til nýtslu við framtíðar útgávu av danskari-føroyskari orðabók. – Eitt tiltak hjá málnevndini hjá málstovninum vóru samrøðufundir við limir úr blaðmannafelagnum um áleikandi málspurningar. Hetta kom soleiðis í lag, at eg einaferð ringdi til blaðstjóran á Sosialinum, Jan Müller, ið tá eisini var formaður fyri blaðmannafelagnum, at gera vart við onkra málvillu í blað hansara. Hann tók blíðliga við ráðum, og síðan datt prátið niður á torføru málsligu viðurskiftini hjá tíðindafólki, tí arbeiði teirra var altíð kapprenning við tíðina, og saknur var í málkønari ráðgeving. Eg nevndi tá fyrri honum tað, ið finskur

málfrøðingur og málrøktarmaður einaferð hevði sagt mær, at í Finnlandi var gott samband millum tíðindafólk og málfólk, av og á vórðu hildnir fundir til at tala um orð fyrri nýggjum fyrbrigdum og málspurningar yvirhøvur. Tað varð so til tað, at málnevndin kom einaferð um mánaðin á fund við limir í blaðmannafelagnum. Jóhannes av Skarði, fyristøðumaður fyri málstovninum, og skrivarin vóru eisini við á fundi. Hetta eru fundir, ið eg minnst aftur á við gleði. Prátið gekk lívliga tvørtur um borðið. Tíknir vórðu til viðgerðar skeivur málburðir, ið vit høvdu høyrð og sæð í seinastuni, og roynt varð at vísa á aðrar og betri móguleikar. Mær sjálvum er fyrsti fundurin livandi í minni, hann var í mars 1984, tí tá vágaði eg mær á fyrsta sinni at opinbera nýggja orðið *telda*, sum royndist lívført. Góðan mun mundi tað gera, at Jan Müller nevndi tað í grein, hann skrivaði í blað sítt um henda fyrsta fundin.

Arbeiðið hjá málstovninum var figgjað partvíst úr Orðabókagrunninum við teirri grundgeving, at stovnurin fekk til vegar orðatilfar til ætlaðar orðalistar og orðabøkur. Eisini varð eitt lítið gjald tikið fyrri ráð, sum givin vórðu – ikki stakorð, men týðingar og rættlestur og hvørt av sínum.

Tað varð tó hildið vera óhóskandi, at tílík ráðgeving skuldi ikki vera ókeypis rættur hjá einum og hvørjum, ein almenn tænasta sum so mangar aðrar; málið skuldi ikki verið minni almenn ogn enn so mangt annað. Tí var dreymurin hjá okkum, at henda ráðgeving skuldi fáa almenna viðurkenning, við at stovnað var ein rættilig málnevnd sum í hinum Norðurlondunum. Fróðskaparfelagið og Málstovnurin sjálvur gingu á odda fyrri at fáa hetta í lag. Gjört varð uppskot til reglugerð fyrri slíka málnevnd við fyrimynd í reglugerðum fyrri málnevndirnar í hinum norður-

londunum. 21. nov. 1983 skrivaði Fróðskaparfelagið landsstýrinum hetta bræv, ið sent varð saman við uppskotinum til reglugerð:

„Síðan 1958, tá ið Málstovnur Føroya Fróðskaparfelags varð settur á stovn, hevur Fróðskaparfelagið av sínum eintingum skipað fyri ráðgeving í málspurningum. Henda ráðgeving kom í fastari legu, tá ið felagið í 1980 læt upp skrivstovu við skrivara í hálv dagsstarvi og setti 3 manna málnevnd. Frá fyrstu tíð hevur Jóhannes av Skarði ólontur røkt starvið sum dagligur fyrstøðumaður. Skrivarin hevur lutvíst verið løntur úr Orðabókagrunninum.

Felagið er sannført um, at málslig ráðgeving er neyðug og helst ongantíð meira umvarðandi enn nú á døgum, tá ið málsligu árinini úttaneftir eru so ómetaliga stór. Felagið heldur, at nú er stundin komin, at málráðgeving verður lyft upp til at vera landsmál og ikki bert mál, sum felagsskapir hava í hondum. Í øllum Norðurlondum, ja Grønlandi við, eru málnevndir, sum hitt almenna setur og ber kostnað av. Tílíkar nevndir hava rættliga stórt ræði at skera úr um málslig ivamál og taka avgerðir, eitt nú í stavsetingarspurningum. Tað er eyðsæð, at saknur er í tílíkari nevnd her hjá okkum, og skjýtur felagið tí upp, at landsstýrið/løgtingið setur føroyska málnevnd í samsvari við hjálagda uppskot og ber kostnaðin av skrivstovuhalði og fundum nevndarinnar.“ – Skotið varð upp at nevndin skuldi hava 5 limir, sum landsstýrið skuldi tilnevna eftir tilmæli frá Landsskúlafyrisitingini, Føroyamálsdeild Fróðskaparseturs Føroya og Móðurmálsráðarafelagnum. Tá ið uppskotið kom til ummælis í Føroyamálsdeildini, varð har lagt afturat, at Rithøvundafelagið og Blaðmannafelagið skuldu eisini vera við til at geva tilmæli um nevndarlimir, og tað góð-

kendi landsstýrið. Eisini mælti deildin til, at ein málfrøðingur varð settur at hava fyrstøðuna fyri nevndararbeiðinum. Av tí at ætlað er eftir uppskotinum, at málnevndin skal standa í beinleiðis samstarvi við Føroyamálsdeildina, hevði verið eftirynskjandi, at málfrøðingurin í nevnda starvi eisini, t.d. í hálvum starvi, varð knýttur at Føroyamálsdeildini, fyrst og fremst orðasavninum. Hetta uppskot vann ikki frama, men tað verður vónandi, sum frá líður. Allar aðrar málnevndir hava málfrøðingar við í dagliga ráðgevingararbeiðinum.

Landsstýrið tók væl ímóti uppskotinum, og Torbjørn Poulsen, ið tá hevði mentamál undir sær, styðjaði tað av heilum huga. Vónað var, at nýggja málnevndin kundi standa fyri fyrsta norðurlenska málfundinum í Føroyum í august 1984, men tað var ikki – almenna kvørnin melur sum kunnugt seint. Meir enn heilt ár skuldi ganga, áðrenn nevndin varð sett. Á málfundi í Løgumkloster fekk eg boð heiman um, at landsstýrið á fundi 13. sept. 1985 hevði tilnevnt føroysku málnevndina eftir tilmæli frá avvarðandi stovnum: Petur Jacob Sigvartsen fyri Landsskúlafyrisitingina, Jeffrei Henriksen fyri Móðurmálsráðarafelagið, Sigurð Joensen fyri Rithøvundafelagið, Svenning Tausen fyri Blaðmannafelagið og meg sjálvan fyri Føroyamálsdeildina. Eg kundi so boða málfundinum frá hesum í røðu míni. Tíðindini vórðu væl fagnað, og vit fingur mong góð ynski fyri nýggju nevndina.

Arbeiðið hjá nýggju málnevndini er beint framhald av tí, ið Málstovnurin legði lunnar undir. Skrivstovan, ið nú eitur Málstovan, er hin sama, og skrivarin við. Fróðskaparfelagið var so stórtøkið at lata nevndini ókeypis alt innsavnað tilfar og harafturat handbøkur og onnur hjálparamboð. Fíggarjáttanin

røkkur væl til skrivstovuhald og fundir, ið verða hildnir eina ferð um mánaðin ella so. Á fundum verður støða tikin til givin ráð og torførar spurningar verða serliga havdir til viðgerðar.

Onnur grein í reglugerðini ljóðar soleiðis:

„Føroyska málnevndin skal geva landsstovnum og almenningi ráð og upplýsing í spurningum um føroyskt mál. Nevndin hevur fyrst og fremst hesar fyrisetningar at fremja:

1.

At savna og skráseta nýkomin føroysk orð og vera til hjálpar at velja og evna til nýggj orð. Nevndin skal eisini hava eyguni eftir málspillu, sum er um at taka seg upp, og royna at forða fyrri, at hon festist.

2.

At svara málspurningum frá stovnum og einstaklingum og leggja sær eina við at hava gott samstarv við stovnar og fjølmiðlar, ið hava stóra málsliga ávirkan, so sum landsfyrising, skúlar, tíðindabløð, útvarp og sjónvarp.

3.

At svara spurningum um ivamál viðvíkjandi fólkanøvnum, staðanøvnum og øðrum nøvnum. Spurningar og svør verða varðveitt í skjalasavninum hjá nevndini.

4.

At hava samstarv við aðrar málnevndir og samsvarandi stovnar í hinum Norðurlondum og senda umboðsfólk á felags ársfund teirra. Nevndin tilnevnir stjórnarlim og varalim fyrri føroyskt mál í stjórn Málstovu Norðurlanda. Harumframt kann landsstýrið geva nevndini onnur verkevni í sambandi við føroyska málrøkt, so sum stavsetingarspurningar, ráðgeving um mál í lógum og kunngerðum, lærubókum og handbókum og øðrum.“

Í 4. grein stendur m.a.: „Nevndin situr í fyra ár í senn. Hon velur sjálv formann sín. Av nevndarlimum krevst, at teir hava málsliga útbúgving ella á einhvønn hátt hava prógvað kunnleika og hegni til føroyskt málstarv. Føroyamálsdeild Fróðskaparseturs Føroya veitir nevndini málfrøðiliga leiðbeining eftir tørvi og letur málsøvn síni vera henni til taks.“

Nakrar fáar viðmerkingar til endamálsorðingina.

At savna og skráseta nýkomin orð skal orðasavnið á Føroysmálsdeildini eisini gera. Men nevndin skal serliga royna at fylgja við nýkomnum orðum við tí í huga at kunna hava svar til reiðar, tá ið fólk sóknast eftir orðum fyrri nýggjum hugtøkum. Eisini er tað vert at fylja við nýggjum orðum, ið kanska eru ikki nóg góð, so at høvi kann vera til at gera uppskot um betri orð. Eisini stendur, at nevndin skal evna til nýggj orð, og tað roynir hon sum frægast, bæði biðin og óbiðin. Eg skal her nevna nøkur dømi – summi orðini eru komin í nýtslu, onnur ikki. Eg nevni hitt fremmenda fyrst og síðan føroyska uppskot-ið: *beredskab*: fyrribúnaður, *boblebad*: gosbað, *butterfly fillet*: tvíflak, *container*: bingja, *ensilage*: súrløga, *gylle*: flottøð, *kunstgræs*: graslíki, *multipack*: fjølpakki el. stórpakki, *overhead-projector*: uppvørpa, *relæ*: reiðlag, *roll-off-roll-on skib* el. *ro-ro skib*: ekjuskip, *skrubtudse*: rúðurpadda, *totalentreprise*: alverktøka, *løbetid*: (fyri veksil): gildistíð, *applikationsprogrammel* (til teldu): nýtslu-forrit, *remmesæl*: granselur (hetta er fornorrønt orð) – sama er *skálgi* fyrri danska fiskanavnið *skalle*, *kollektiv*: búlag el. sambú, *kollegium*: búgarður, *terminal*: farstøð, *frynsegoder*: umloysur (hetta er orð, sum var til frammanundan og mong munnu kenna – tað sigur, at tað er ikki altíð neyðugt at skapa

nýggj orð – góð, gomul orð kunnu verða tikin upp aftur við nýggjari merking), *lease* og *leasing*: liggja og liggja, *heale* og *healing*: heila og heiling. Útlendsku orðini leggja ofta á okkum ta treyt, at vit skulu seta føroyskt orð uppímóti, og eydnast tað ikki, er lætt at tann kenslan kemur upp, at føroyskt er so fátækt, at tað megna ikki at orða hetta nýggja hugtak. Hartil er at siga, at føroyskt kann ofta siga tað stutt og greitt í einum orði, sum onnur mál mega siga í langari umskrivning. Málini eru ikki soleiðis gjørd, at samsvar er ímillum orð fyrri orð. Tí eru krøvini, ið verða sett máli okkara ofta óráttvís, tá ið útlendsk orð troka seg fram. Hvat skulu vit eitt nú gera við yvirskriftina *non food* í handilslýsing, sum annars er mest um matvøru. *Ikki matur? Ikki etandi?* ella hvat? Best var at víst tilfíkkum óbodnum gestum durafjórðingin, tí hvat skil er í at lýsa við onkrum, sum *ikki* er? Skilir ikki hvørt mansbarn, at gløs og skálir eru ikki etandi, uttan at NON FOOD stendur uppi-yvir? Men eftir sita vit við eini ómegdar-kenslu, tí okkara mál er ikki so smidligt sum onnur!

Nevndin skal royna at forða fyrri, at mál-spilla, sum er um at taka seg upp, festist. Ja, hvat er har til ráða at taka. Nevnast kunnu málkvøldini saman við tíðindafólki, sum málnevndin helt fram við. Vanligt var at senda frágreiðing frá fundunum út til limirnar aftaná. Sum tíðin leið komu alt færri á hesar fundir, tí tíðindafólk hevur nógv um at vera, og ikki var lætt at finna kvøld, ið hóv-aði øllum. So var á heysti í fyrri árið eftir samráð við nevndina í blaðmannafelagnum gjørt av at steðga eina tíð við fundunum, men so skuldi nevndin í staðin av og á senda limunum eitt lítið málbræv. Úrslitið var hetta

lítla einfalt skrivaða blaðið *Orðafar* – bræv frá málnevndini. Vón okkara er at fáa tað út eina ferð um mánaðin. Tað verður sent lim-unum í blaðmannafelagnum ókeypis og eis-ini øðrum áhugaðum. Brævið viðger ymist, ið nevndin heldur krevja viðmerking, og tað er ikki so lítið – ivaleyst er at skriva um.

Fyrimyndin fyrri Orðafari eru tey smábldø ella -brøv, sum málráðgevarnir hjá útvørpum og sjónvørpum í Norðurlondum senda starvsfólkinum í hesum fjølmiðlum við ráð-um og leiðbeiningum. Íslenska og svenska útvarpið hava málráðgevar í starvi, hini hava málfrøðingar uttan fyrri stovnarnar, ið skulu lurta eftir ávísingum tali av sendingum og senda viðmerkingar sínar í hesum umrøddu mál-brøvum. Hetta verður hildin vera sjálvsøgd og neyðug tænasta, og øll sigast vera fegin við hana. Útvarp og sjónvarp í Íslandi og Noregi hava harumframt málstevnuskrá við útgreindum reglun. um málburð í hesum fjølmiðlum. Fremst í báðum stendur, at málið í útvarpinum eigur at vera fyrri fyr-myndar. „Allt málfar í Ríkisútvarpinu á að vera til fyrimyndar“, „Norsk rikskring-kasting skal vere eit føredøme i rett norsk språkbruk“ – soleiðis stendur fremst í mál-reglunum. Okkara útvarp og sjónvarp kundu lært eitt sindur av hesum! Tey hava fingið kunnleika um hesar málreglur.

Eini ráð til at royna at forða fyrri útbreiðslu av málvillum er at tala at – ringja ella skriva – í góðari tíð. Nakað gera vit av hesum, men tað er viðkvæmt evni, tí skjótt er at verða illa kendur, og almennur stovnur sum málnevndin er, eigur at sýna kurteisi og royna ikki at gera fólk firtið. Tað vanliga er at ringja til teirra, tú kennir, og sum tú veitst tåka tað ikki illa upp. Besti lekidómurin er fyrirbyrging, og øll sum starvast í fjølmiðl-

unum, áttu at fingið góða málsliga uppvenjing. Nevndin skal leggja sær eina við at hava gott samstarv við stovnar og fjølmiðlar, ið hava málsliga ávirkan. Um hetta kann eg vísa til tað, ið eg havi sagt um málfundirnar við tíðindafólk, og Orðafar, brævið frá málnevndini.

Eisini stendur í reglugerðini, at málnevndin skal hava samvinnu við orðanevndir hjá feløgum og stovnum og styðja tær eftir førimumi. Her verður hugsað um nakað tað sama, ið Málfelagið gjørði við at seta nevndir fyri ymsar yrkisgreinir til at savna og skapa orðatilfar. Tá ið vit gjørdu uppskotið til reglugerðina var sum nevnt hugt at tí, sum hinar málnevndirnar høvdu at ganga eftir. Hetta er mest tikið eftir reglunum hjá íslendsku málnevndini. Í Íslandi sita ikki færri enn 20 orðanevndir fyri ymskar yrkis- og vinnugreinir, og málnevndin veitir teimum tann stuðul, hon kann. Tílíkt er vón okkara at fáa betur skipað eisini her hjá okkum. Verkfrøðingafelagið hevði eina sovorðna orðanevnd fyri einum tjúgu árum síðan. Hon savnaði rættiliga nógv, tá ið samstarvi við Málstovnin, men har er steðgur komin í. Annars hava vit borið hetta upp á mál við ymsar stovnar og fyritøkur, men neyðugt verður at gera eitthvørt betur skipað. Postfelagið hevur fingið áheitan um at endurskoða postorðalistan hjá Hanusi við Høgadalsá og fáa tað við, sum seinni er komið aftrat. Árni Dahl hevur tikið á seg at savna máltilfar úr ítróttamáli. Vónir eru um at Jóannes Rasmussen ger orðalista úr jarðfrøðimáli og Hanus Debes Joensen úr læknamáli, tá ið stóra læknabók hansara er liðug. Hetta verður gjørt vegna Málstovn Føroya Fróðskaparfelags, men í samstarvi við málnevndina. Sjálvur havi eg leingi savnað til fólkanavnalista, sum málnevndin

hevur havt til viðgerðar á fundum. So er ikki minst vert, at Sigurð Joensen heldur skeið fyri lögfrøðingar um føroyskt lögfrøðimál. Burtur úr tí er longu komin stórir listi við lögfrøðiorðum, men enn er ein triðingur eftir at gera. Tað verður stórhending, tá ið tann listin verður liðugur. Men mangt annað er at triva í. Ikki er vandi fyri, at málnevndin verður gerðarleys í bræði. Tó eru tað dagligu spurningarnir, sum eru besta prógv við fyri, at tórvur er á sovorðnari málænastu.

Ein lítil kanning, ið varð gjørd í 1985 og endurtikin í 1986 av tí, ið málnevndin fekk spurningar um, og tí, ið spurt varð um, og hvør ið spurdi, gav hetta úrslit:

Hvat verður spurt um?

	1985	1986
Stavseting	8%	12%
Mállæra	9%	8%
Týðing til føroyskt (orð, orðafelli)	60%	55%
Orðing	5%	4%
Upplýsing um føroysk orð	4%	4%
Upplýsing um útlendsk orð	2%	2%
Fólka- og staðanøvn	6%	6%

Hvør spyr? (1986)

Almennir stovnar	29%
Fjølmiðlar	10%
Lýsingastovur	2%
Handlar, virki o.t.	18%
Skúlar, rannsóknarstovnar	8%
Høvundar, týðarar	8%
Einstaklingar	14%
Ikki upplýst	7%

Tað, ið mest verður spurt um er: Hvussu eitur hetta á føroyskum? Tað bendir á, at vit

føroyingar sóknast eftir máli okkara. Vónandi finna vit tað, áðrenn ov seint er. Málnevndin roynir at gera sítt til at vísa á, men hon megnar einki einsumøll. Tað, ið krevst av okkum øllum er samlyndi um ta leið, vit eiga at ganga, og vælvild fyri máli okkara og mentan.

Bókmentir:

Clausen, Sven: Årbøger for nordisk målstræv. Kbmh. 1939-47.

Dahl, J.: Føroysk mállæra til skúlabrúks. Kbh. 1908.

Fróðskaparrit. Tórshavn 1952-

Henriksen, Jeffrei: Tættir, ið hava framt og darvað føroysku málmenningina. Skúlablaðið 5. og 6. blað. Tórshavn 1987.

Jacobsen, M.A. og Chr. Matras: Føroysk-donsk orðabók. 1. útg. 1927-28, 2. útg. Tórshavn 1961.

Jacobsen, M. A. og Chr. Matras: Føroysk-donsk orðabók. Eykabind. Latið úr hondum hefur Jóhan Hendrik W. Poulsen. Tórshavn 1974.

Jacobsen, M. A., Chr. Matras og Th. Petersen: Lítill brævabók. Tórshavn 1934.

Joensen, H. D. og Jóhs. av Skarði: Føroyskt orðatilfar II. Úr alisfrøði. Tórshavn 1970.

Larsen, Kaj T.: Lidt om færøsk sprogrøgt. Språk i Norden 1975.

Matras, Chr.: Det færøske skriftsprog af 1846. Scripta Islandica. Isländska sällskapets årsbok. Uppsala 1951.

Matras, Chr.: Føroysk bókmentasøga. Kmh. 1935.

Náttúruførðiligur orðalisti. Tórshavn 1961 (fjølritaður).

Orðafar. Bræv frá málnevndini. Tórshavn 1986-
Rasmussen, R.: Føroya flora. Tórshavn 1936.

Retskrivningsordbogen. Dansk Sprognævn. Keypmannahavn 1986.

Skarði, Jóhannes av: Donsk-føroysk orðabók. Tórshavn 1977.

Skarði, Jóhannes av: Ensk-føroysk orðabók. Tórshavn 1984.

Skarði, Jóhannes av: Føroyskt orðatilfar I. Úr fyrisitingar- og skrivstovumáli. Tórshavn 1960.

Språk i Norden 1985.

Vort nordiske Modersmål. Dansk Forening til nordisk Sprogrøgt. Kbh. 1942-59.

Yrkisnøvn. Føroya málfelag. Tórshavn 1937.

Summary

The article, which comprises the text of two lectures held at the University of the Faroe Islands/Fróðskaparsetur Føroya, deals with the question of Faroese language planning, with special regard to the Faroese Language Committee, which was founded by governmental order in September, 1985. The article also discusses language committees in other Nordic countries which have served as models for the Faroese committee, and mention is also made of work in language planning carried out in the Faroe Islands in the past.

Jóhan Hendrik W. Poulsen

Fróðskaparsetur Føroya

Føroyamálsdeildin

V.U. Hammerhaimbs gøtu 16

FR-100 Tórshavn